

Bernardeta Iwańska-Cieślik

Katedra Informacji Naukowej i Bibliologii
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
e-mail: beniaiwanska@op.pl

XVIII-wieczne księgozbiory prałatów i kanoników włocławskich w zbiorach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku

Wprowadzenie

Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku wraz ze swoim ponad 17-tysięcznym zbiorem starych druków stanowi dobre źródło do prowadzenia badań proveniencyjnych, tym bardziej że po drugiej wojnie światowej jej zbiory zostały powiększone o stare rękopisy i druki będące własnością włocławskiej kapituły katedralnej. Obecnie jest tam przechowywanych przeszło 600 pozycji z księgozbioru kapitulnego, z których znaczna część znajdowała się w posiadaniu członków tejże kapituły. Zainteresowanie kolekcjami bibliotecznymi tej dość hermetycznej społeczności pojawiło się wraz z pracami na temat prywatnych zbiorów duchowieństwa katolickiego¹. Dotychczasowy stan badań nad

¹ D. Główska, *Księgozbiory duchowieństwa płockiego w XVIII wieku*, „Kwartalnik Historyczny”, R. 102: 1995, z. 2, s. 15–26; tenże, *Między teologią a historią i prawem, księgozbiór Macieja Garnysza podkanclerzego i biskupa chełmskiego*, [w:] *Między polityką a kulturą*, pod red. C. Kukli, Warszawa 1999, s. 369–375; B. Janik, *Prywatne księgozbiory duchowieństwa okolic Jasła w okresie XVII i XVIII w. zachowane w bibliotece klasztornej oo. franciszkanów w Bieczu*, „Rocznik Jasielski”, t. 5: 2003, s. 60–62; K. Zimoch, *Księgozbiór księdza Tomasza Rafała Płońskiego, proboszcza parafii w Zabłudowie na przełomie XVII i XVIII w.*, [w:] *Od księgoznawstwa przez bibliotekoznawstwo do nauki o informacji XXI wieku*, pod red.

księgozbiorami kanoników kapituł katedralnych został przedstawiony przez Wincentego Urbana i Józefa Mandziuka, prowadzących prace nad zbiorem biblioteki kapitulnej we Wrocławiu².

Wrocławska kapituła katedralna, zapoczątkowana w drugiej połowie XII w., była ciałem doradczym ordynariusza w zarządzaniu diecezją. To kolegium duchownych, składające się z prałatów i kanoników, zostało powołane również w celu uświetnienia kultu bożego w katedrze³. Liczyło ono do końca XVIII w. około 18 członków, dopiero w 1803 r. pomniejszone grono składało się jedynie z 4 prałatów i 8 kanoników. W dobie Oświecenia, według danych zebranych na podstawie akt przechowywanych w Archiwum Diecezjalnym przez ich opiekuna kanonika Stanisława Chodyńskiego, przez struktury kapituły katedralnej przeszły 154 osoby⁴. Z tej grupy tylko o 31 osobach wiadomo, że były zainteresowane gromadzeniem książek. Źródłem do prowadzenia rozważań na temat bibliotek prałatów i kanoników są zapisy testamentowe, pośmiertne inwentarze ruchomości, wiadomości notowane w trakcie posiedzeń kapituły, a przede wszystkim książki, które zachowały się do naszych czasów w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku. Obecnie przechowuje się tam przynajmniej 111 woluminów noszących ślady własności XVIII-wiecznych członków kapituły wrocławskiej. Wielu kolekcjonerów książek zostało zidentyfikowanych jedynie na podstawie pojedynczych pozycji, które były zapewne fragmentem większych zbiorów.

J. Leończuka, Białystok 2007, s. 117–130; Z. Kropidłowski, *Biblioteka ks. Kitowskiego*, [w:] *Od księgoznawstwa przez bibliotekoznawstwo do nauki o informacji XXI wieku*, pod red. J. Leończuka, Białystok 2007, s. 65–89.

² W. Urban, *Szkice z dziejów bibliotek kanoników kapituły katedralnej we Wrocławiu w XVII wieku*, „Colloquium Salutis. Wrocławskie Studia Teologiczne”, t. 7: 1975, s. 150–214; J. Mandziuk, *Zainteresowania bibliofilskie Ignacego Ferdynanda Richtera von Hartenberg, dziekana wrocławskiej kapituły katedralnej*, „Roczniki Biblioteczne”, t. 49: 2005, s. 339–357; tenże, *Księgozbiór Antoniego Erazma Reitlingera (1645–1707) kanonika wrocławskiej kapituły katedralnej*, „Saeculum Christianum”, R. 9: 2002, nr 2, s. 185–204.

³ W. Kujawski, *Wrocław w czasach nowożytnych i jego dzieje kościelne*, [w:] *Wrocław: dzieje miasta*, t. 1: *Od początków do 1918 roku*, pod red. J. Staszewskiego, Wrocław 1999, s. 220, 225.

⁴ S. Chodyński, *Katalog prałatów i kanoników wrocławskich*, Wrocław 1914 (rkps jest obecnie przechowywany w zbiorach Archiwum Diecezjalnego we Wrocławku [dalej cyt. ADW]).

Przyczyny gromadzenia księgozbiorów

Czynniki, które mogły wpłynąć na kolekcjonowanie własnego księgozbioru przez tę grupę społeczną, to wyższe wykształcenie, działalność duszpasterska, obejmowanie stanowisk w ramach kapituły i poza nią, co wymagało bardzo dobrej znajomości przepisów prawnych i zagadnień teologicznych. Dodatkowym elementem determinującym powstawanie zbiorów była działalność pisarska. Natomiast nadrzędnym czynnikiem stał się wzrost produkcji wydawniczej, aktywności – nie tylko na terenach polskich – rynku księgarsko-wydawniczego oraz rozwijające się pasje bibliofilskie.

Należy podkreślić, że każdy kandydat wstępujący do kapituły wrocławskiej musiał spełniać kilka warunków, m.in. udokumentować szlachectwo oraz mieć odpowiednie wykształcenie⁵. Pierwsze regulacje dotyczące kwalifikacji kanoników wydał papież Marcin V w 1421 r. Zaznaczono wówczas, że kandydaci do kapituły mają być pochodzenia szlacheckiego bądź posiadać doktorat. Ponownie poruszył tę kwestię papież Sykstus IV, stwierdzając w 1483 r., że przynajmniej dwóch członków kapituły musi mieć tytuł doktora teologii lub prawa. Ratyfikacja tych postanowień na gruncie polskim nastąpiła na sejmach w Piotrkowie (1496 r.) i Radomiu (1505 r.). Z osób pochodzenia plebejskiego mogły wejść do kapituł jedynie te, które posiadały doktorat z wyżej wymienionych dziedzin lub medycyny⁶.

Stopnie naukowe kandydaci do kapituły mogli zdobywać na polskich lub zagranicznych uczelniach. W XVIII w. kanonicy wrocławscy najczęściej wybierali studia w Krakowie (22) oraz w Rzymie (21). Dwóch kanoników studiowało na Akademii Zamojskiej, a następnie w seminarium wrocławskim, które było przedsiódką do studiów zagranicznych. Nie jest to zamknięta liczba studentów z tych ośrodków, ponieważ w źródłach wielokrotnie występują jedynie informacje o posiadaniu stopnia naukowego, bez określenia miejsca odbycia studiów. Wiadomo, że w kapitule w tym czasie zasiadało 46 doktorów obojga praw lub teologii. Kanonik i późniejszy sufragan wrocławski Andrzej Albinowski (zm. 1706) posiadał tytuł doktora z obu tych dziedzin⁷, podobnie Mateusz Błędowski (zm. 1744)

⁵ S. Librowski, *Kapituła katedralna wrocławska: zarys dziejów i organizacji*, Warszawa 1949, s. 29.

⁶ Tamże, s. 31.

⁷ M. Morawski, *Albinowski Andrzej*, [w:] *Polski słownik biograficzny* [dalej cyt. PSB], t. 1, Kraków 1935, s. 47–48.

i Józef Stanisław Januszkiewicz (zm. 1813), który doktorat z obojga praw uzyskał w 1792 r., a Andrzej Jan Kanty Sokołowski (zm. 1729) poszerzył swoją wiedzę z filozofii oraz prawa cywilnego i kanonicznego⁸.

Na pomnażanie zasobu książkowego wpływ miały również stanowiska zajmowane przez kanoników w obrębie kapituły, w urzędach kościelnych (konsystorzach) oraz w Trybunale Głównym Koronnym. W XVIII w. kanonicy byli wybierani na prepozyta, dziekana, archidiacona włocławskiego lub pomorskiego, scholastyka, kustosza, kantora bądź kanclerza. Spośród kanoników wyznaczano jeszcze kaznodzieję katedralnego, który musiał odznaczać się szeroką wiedzą z teologii dogmatycznej⁹. We Włocławku tę funkcję pełnili m.in. kanonicy: Marcin Ciechanowicz (zm. 1714), Wojciech Andrzej Miłaczewski (zm. 1747), Joachim Dembowski (zm. 1809), który objął ją w 1790 r.¹⁰ Z tego grona pochodził również sufragan, będący zastępcą biskupa w czasie jego nieobecności w stolicy diecezji. W omawianym okresie można wymienić 8 członków kapituły wybranych do tej funkcji¹¹. Deputatami do Trybunału Głównego Koronnego w XVIII w. było 63 kanoników, wyznaczanych rokrocznie do 1791 r. Trybunał, jako najwyższa instytucja sądowa w kraju, został powołany w 1578 r., a kanonicy zasiadający w jego urzędach musieli mieć wykształcenie uniwersyteckie, odpowiednią postawę moralną oraz cieszyć się ogólnym szacunkiem wśród duchownych i świeckich¹².

Pośredni wpływ na rozbudowę własnego księgozbioru miała także działalność pisarska. Twórczością homiletyczną w niewielkim stopniu zajmowali się kanonik Jan Kazimierz Jugowski (zm. 1726), który swoje kazania wydał w Częstochowie w 1709 r.¹³, oraz Andrzej Jan Kanty Sokołowski wraz z pracą *Kazania na niektóre święta Chrystusa Pana, Najświętszej Boga-Rodzicy Maryi, SS. Pańskich y niedzielne w kościele katedralnym włocławskim i kędyindziej miane* (Warszawa 1728)¹⁴. Ostatni

⁸ S. Chodyński, *Katalog prałatów i kanoników włocławskich*, k. 8, 58, 328, 854.

⁹ Tenże, *Z dziejów kaznodziejstwa naszego*, „Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej”, t. 5: 1911, s. 302–311.

¹⁰ Tenże, *Katalog prałatów i kanoników włocławskich*, k. 628.

¹¹ Byli to Andrzej Albinowski, Wojciech Ignacy Bardziński, Franciszek Antoni Kobielski, Aleksander Działyński, Franciszek Kanigowski, Jan Dembowski, Marcin Chyczewski, Feliks Łukasz Lewiński – zob. S. Chodyński, *Biskupi sufragani włocławscy*, Włocławek 1906, s. 66–77.

¹² Tenże, *Trybunaliści z Kapituły Włocławskiej*, Włocławek 1911, s. 6–7, 80–82.

¹³ Tenże, *Katalog prałatów i kanoników włocławskich*, k. 346, 348–350.

¹⁴ Tenże, *Z dziejów kaznodziejstwa*, s. 307; K. Estreicher, *Bibliografia polska* [dalej cyt. E], t. 29, Kraków 1933, s. 4.

z wymienionych przekazał egzemplarze swojej pracy na rzecz kapituły wrocławskiej¹⁵. Z zakresu liturgiki pracę opublikował Andrzej Jakub Korsz (zm. 1719) – *Rituale Sacramentorum de aliarum Ecclesiae* (Gdańsk 1717)¹⁶. Członków kapituły interesowały również bieżące sprawy polityczne, czego wyraz dał Kazimierz Leon Lipski (zm. 1797), który wydał *Zbiór mów różnych w czasie dwóch sejmów ostatnich roku 1775 y 1776 mianych* (Poznań 1777)¹⁷. Utwory panegiryczne na cześć monarchów europejskich pisywał Franciszek Antoni Kobielski (zm. 1755)¹⁸.

Obecnie nie jest możliwe prześledzenie losów poszczególnych członków kapituły, aby stwierdzić, jaki wpływ na powstawanie ich księgozbiorów miały inne czynniki, takie jak najbliższe otoczenie, rodzina czy krąg znajomych. Jedynie w pojedynczych przypadkach można zaprezentować powiązania z czołowymi przedstawicielami polskiego Oświecenia.

Poszczególne księgozbiory

Dane dotyczące zawartości treściowej księgozbioru reprezentują spisy wykonane w czasie sporządzania inwentarza rzeczy po śmierci członka kapituły, zapisu testamentowego czy przy okazji składania dużego daru książkowego. Bardzo liczne dary kanoników wrocławskich były przekazywane księżnicy kapitulnej, która znajdowała się pod ich opieką do pierwszej połowy XX w.

Duży dar (81 pozycji) na jej rzecz złożył opat cysterski z Oliwy Kazimierz Benedykt Dąbrowski (zm. po 1718). Po śmierci Aleksandra Madalińskiego objął prałaturę kantora w kapitule wrocławskiej. Już w 1695 r. wstąpił do cystersów i został opatem oliwskim, lecz dopiero w 1703 r. zrezygnował z kanonii wrocławskiej. Pamiętając czasy spędzone w stolicy biskupstwa kujawskiego, w styczniu 1718 r. przysłał do katedry skrzynię z książkami¹⁹. Ofiarowane pozycje zostały pobieżnie spisane przez kano-

¹⁵ S. Chodyński, *Katalog prałatów i kanoników wrocławskich*, k. 854–858; ADWł, Zespół Archiwum Kapituły Katedralnej we Wrocławku [dalej cyt. AKKWł], Dział II. Akta posiedzeń kapituły 18 (232), k. 237v: 1730, 19 januarij... Puncta...

¹⁶ S. Chodyński, *Katalog kanoników i prałatów wrocławskich*, k. 424–425.

¹⁷ Tamże, k. 287.

¹⁸ Tamże, k. 397–401.

¹⁹ ADWł, Zespół AKKWł, Dział II. Akta posiedzeń kapituły 16 (230), k. 296v: 1718, 12 januarji... Libri a R[evere]nd[issi]mo Abbate Oliviensi...; S. Chodyński, *Katalog prałatów i kanoników wrocławskich*, k. 131–132.

ników: Wojciecha Bardzińskiego (zm. 1723) oraz Andrzeja Łanieckiego (zm. 1750)²⁰. Spis wykonali według formatu książek i na pierwszym miejscu umieścili te *in folio*, których było 12, następnie *in quarto* (18 pozycji), *in octavo* (15 pozycji) oraz w mniejszym formacie jeszcze 36 prac. Zachowane pozycje miały jednolitą oprawę pergaminową na tekturze. Wśród nich można wymienić dzieła ojców Kościoła: św. Augustyna²¹, św. Ambrożego²² oraz św. Bernarda²³. W zbiorach seminarium wrocławskiego nadal jest przechowywana także liczna grupa prac ascetycznych Jeremiasza Drexeliusa²⁴. Spis zawierał prace zarówno o treści sakralnej, jak i świeckiej. Znaczną grupę stanowiły dzieła z teologii dogmatycznej i kaznodziejstwa. Nie zabrakło również książek z prawa kanonicznego *Jus Canonicum* Andreasa Bononiensis, z historii Kościoła powszechnego, historii świeckiej czy służących do nauki pism Horacego, Homera i gramatyk języka łacińskiego. Do dziś w zbiorach seminaryjnych zachowały się 34 woluminy.

W 1753 r. przejęto księgozbiór po dziekanie wolborskim i kanoniku wrocławskim Bonifacym Szembeku, który zmarł w Warszawie i pozostawił książki bez zapisu testamentowego. Wówczas, jak zawsze w takich wypadkach, zbiór przejęła biblioteka kapitulna²⁵. Pełny wykaz 48 pozycji zamieszczono w katalogu biblioteki z 1827 r.²⁶ W spisie zasobu biblioteki z 1760 r. zawarto tylko 24 tytuły²⁷. Szembek w sposób szczególny interesował się książką współczesną i dawniejszą. W czasie swoich podróży służbowych przeglądał zasoby bibliotek kościelnych oraz katalogi aukcyjne. Na bieżąco obserwował rynek książki antykwarycznej w Toruniu. Wiele tego typu informacji zawiera korespondencja z Józefem Andrzejem Załuskim, biskupem kijowskim, z którym Szembek wymieniał wiadomości

²⁰ S. Chodyński, *Biblioteka kapituły wrocławskiej*, uzup. rozdz. o katalogach i wyd. S. Librowski, Wrocław 1949, s. 16–17.

²¹ Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku [dalej cyt. BSW] XVII.F.8810.

²² BSW XVII.F.8739.

²³ BSW XVII.F.8744.

²⁴ BSW XVII.O.3076, XVII.O.3082, XVII.O.3083, XVII.O.3085, XVII.O.3086, XVII.O.3199, XVII.O.3200, XVII.O.3211, XVII.O.3303, XVII.O.3702; dział druków jeszcze nieopracowanych: XVII.obce.O.147.

²⁵ ADW, Zespół AKKW, Dział II. Akta posiedzeń kapituły 23 (237), s. 189: 1753, 17 augusti... *Repositio librorum...*

²⁶ S. Chodyński, *Biblioteka*, s. 17; ADW, Zespół AKKW, Dział I. Akta ogólne kapituły 14 (548), *Catalogus librorum Ecclesiae Cathedralis Vladislaviensis (1827 r.)*.

²⁷ ADW, Zespół Akta biskupów kujawsko-pomorskich. Wizytacje, sygn. 21c, s. 147–166: *Catalogus librorum*.

o dziełach takich autorów, jak Stefan Damalewicz, Potocki czy Paulus Justus. Będąc we Włocławku, przejrzał księgozbiór kapitulny i zobowiązał się do przesłania jego katalogu Załuskiemu. Wysłał mu również spis własnych księzek posiadanych zarówno w Łowiczu, jak i w stolicy biskupstwa kujawsko-pomorskiego²⁸. Na podstawie wykazu dołączonego do katalogu biblioteki kapituły włocławskiej należy stwierdzić, że księgozbiór przedstawiał profil tematyczny podobny do zbioru nadesłanego przez Kazimierza Dąbrowskiego. Można odnaleźć w nim pojedyncze prace z zakresu prawa kanonicznego, w tym książkę komentatora Anacletusa Reiffenstuela *Jus canonicum universum* (Antverpia 1743). Wśród prac teologicznych dominują te o treści moralnej i ascetycznej, w tym prace wspomnianego Drexeliusa. Bogato przedstawiał się zasób historyczny, dzieje Kościoła katolickiego reprezentowane zaś były przez takich autorów, jak Beda Venerabilis, Bartholomeo Sacchi, Cezar Baronius czy Henricus Spondanus. Zgromadzono także prace autorów polskich, m.in. Stanisława Szczygielskiego i kontynuatora dziejów kościelnych – Jana Kwiatkiewicza²⁹.

W ten sam sposób do biblioteki kapitulnej trafiły książki po kanoniku, następnie archidiaconie włocławskim Stefanie Sumińskim (zm. 1761)³⁰. W zbiorach Archiwum Diecezjalnego we Włocławku zachował się spis pozostawionych przez niego pozycji, który sporządzono dopiero w 1771 r. Zawierał on 21 księzek w języku łacińskim i włoskim. Wykaz podpisałi kanonicy Cyprian Wolicki i Marcin Trojnarowski³¹. Zasób pomimo skromnych rozmiarów zawierał aż 6 księzek z zakresu językoznawstwa, przede wszystkim słowniki i gramatyki języka włoskiego.

Kanonik Piotr Paweł Sikorski (zm. 1761), pełniący funkcje scholastyka kujawskiego i chełmińskiego, oficjała pomorskiego, proboszcza gdańskiego i starogardzkiego, sporządził testament, który jest niezastąpionym źródłem informacji o stanie jego księgozbioru. W drugiej części aktu ostatniej woli zawarł wszystkie swoje ruchomości. Pod koniec spisu wymienia książki uszeregowane według formatu. Książ w formacie

²⁸ J. Kozłowski, *Szkice o dziejach biblioteki Załuskich*, Wrocław 1986, s. 20, 35–36, 44, 51, 54; S. Chodyński, *Katalog prałatów i kanoników włocławskich*, k. 938–940; I. Imańska, *Toruńskie aukcje księzek w XVIII w.*, Toruń 2007, s. 34; Biblioteka Narodowa Mf 12157: List do Józefa Andrzeja Załuskiego od Bonifacego Szembeka z dnia 9 sierpnia 1745 r.

²⁹ S. Chodyński, *Biblioteka*, s. 72.

³⁰ ADWł, Zespół AKKWł, Dział II. Akta posiedzeń kapituły 27(241), k. 13: 1771, 31 augusti... *Quietatio Executoris*...

³¹ ADWł, Dokument 2340: Stefan Sumiński archidiacon kujawski i proboszcz kolski, przy świadkach, sporządza własny testament.

folio było 14 tytułów (15 woluminów), pozostałe w formacie *quatro* i *octavo* – 52 pozycje (80 woluminów). Wśród książek można wymienić dzieła prawnicze, historyczne, filozoficzne, homiletyczne oraz bardzo popularne w tym okresie panegiryki (10 pozycji)³².

Bibliotekę kapitulną swoimi książkami obdarował także Kasper Sokołowski (zm. 1770), od 1760 r. kanonik, penitencjarz katedralny wrocławski i doktor teologii. Pozostawił po sobie około 60 dzieł, z czego tylko niewielki procent został przekazany do biblioteki kapitulnej, ponieważ większość księgozbioru rozdano kapłanom w zamian za intencje mszalne³³. Sufragan wrocławski Jan Dembowski (zm. 1790) w 1767 r. podarował do zakrystii kościoła katedralnego wydrukowane przez Jana Zachariasza Stollego *Officium Hebdomadae sanctae* (Gdańsk 1709). Do kapituły wrocławskiej Dembowskiego przyjęto w 1758 r., rok później został mianowany sufraganiem, w latach 1762–1790 sprawował jeszcze obowiązki prałata scholastyka³⁴.

Prałaci i kanonicy wrocławscy swoje książki przekazywali różnym instytucjom i osobom, nie tylko z kręgu kapituły. Przykładowo kanonik Florian Antoni Lachowicz (zm. 1759) postanowił podarować książki Kolegium Więszemu Uniwersytetu Krakowskiego, a te, które zostaną uznane za zbędne, polecił oddać swemu przyjacielowi ks. Chrzanowskiemu. Dla reformatów wrocławskich zostawił 9-tomowe dzieło Aleksandra Natalisa³⁵. Temuż zakonowi swój księgozbiór przekazał również kanonik i reformata wrocławski Marcin Mikołaj Trojnarowski (zm. 1787)³⁶ – w swoim testamencie zazaczył: „Bibliotekę moją tu w Włocławku będącą leguję”³⁷. Pomimo 18-letniej obecności w kapitule pozostawił jej tylko pisany *Formularz sądowy* oraz księgi z kopiami listów od 1758 r. Obecnie w zbiorach wrocławskiej księżnicy seminaryjnej przechowywane jest 17 pozycji (11 woluminów), które w większości opatrzone ręczną notatką *Ex Libris*

³² ADWł, Dokument 2353: Summaryusz wszelkich mobiliów i sprzętów ś.p. Piotra Sikorskiego, scholastyka kujawskiego, chełmińskiego, i oficjała pomorskiego, proboszcza gdańskiego i starogardzkiego; P. Czaplewski, dz. cyt., s. 96–100.

³³ S. Chodyński, *Biblioteka*, s. 17.

³⁴ Tenże, *Organy, śpiew i muzyka w kościele katedralnym wrocławskim*, Włocławek 1902, s. 53; tenże, *Biskupi sufragani wrocławscy*, s. 75.

³⁵ Tamże, k. 469–472.

³⁶ Tamże, k. 966; ADWł, Zespół AKKWł, Dział II. Akta posiedzeń kapituły 28 (242), s. 374: 1787, 15 februarii... *Bibliotheca post p. d. PR [Martinum Trojnarowski]...*; S. Chodyński, *Katalog prałatów i kanoników wrocławskich*, k. 962–966.

³⁷ ADWł, Zespół AKKWł, Dział I. Akta ogólne kapituły 8 (200), *Testamenty niektórych prałatów i kanoników (1752–1780)*, s. 47.

M[artini] N[icolai] Trojnarowski oraz zapiską donacyjną na rzecz reformatorów wrocławskich z 1787 r.³⁸

Zgromadzone przez niego pozycje nie miały misternej oprawy. Zazwyczaj okładziny były wykonane z ciemnobrązowej skóry i jasnego pergaminu na podkładzie tekturowym; 3 książki zostały zaopatrzone jedynie w skórzane grzbiety i rogi, natomiast zwierciadło oprawy pokryto ozdobnym papierem. Niestety brak znaków świadczących o lekturze zachowanych woluminów.

Zawartość treściowa tego reprezentatywnego fragmentu księgozbioru kanonika Trojnarowskiego jest bardzo różnorodna. Poza pozycjami z teologii dogmatycznej i duszpasterskiej można jeszcze wymienić prace z liturgiki, kaznodziejstwa, prawa, historii oraz geometrii. Wśród druków historycznych należy wymienić *Vitae Vladislaviensium episcoporum* autorstwa Stefana Damalewicza (Kraków 1642)³⁹. Natomiast prawo jest reprezentowane przez prace takich autorów, jak Joannes Paulus Lancelotti i jego *Institutiones juris canonici* (Lyon 1588) oraz Wawrzyniec Jan Budawski, który napisał *Repertorium juris civilis pontificii* (Wiedeń 1660). Kanonik ten posiadał publikacje w języku polskim, łacińskim i niemieckim.

Spośród innych zapisów testamentowych z XVIII w. można wymienić ten sporządzony przez Andrzeja Sokołowskiego (zm. 1729), który przekazał swoje książki dla kościoła w Nieszawie⁴⁰. Sufragan wrocławski Cyprian Wolicki (zm. 1775) pozostawił prywatny księgozbiór kanonikowi Maciejowi Grzegorzowi Garnyszowi, późniejszemu biskupowi chełmskiemu (zm. 1790)⁴¹.

Andrzej Jakub Korsz (Corsz, zm. 1719), doktor teologii i obojga praw, przekazał fragment swojego księgozbioru bibliotece seminarium wrocław-

³⁸ BSWł XVI.O.894–895, XVI.Q.3870, XVII.F.2182, XVII.Q.1213, XVII.Q.1710–1712, XVII.Q.6009, XVII.Q.3931, XVII.O.4075–4079, XVIII.F.12003; XVIII.Q.10675; ADWł, Zespół AKKWł, Dział II. Akta posiedzeń kapituły 28 (242), s. 374: 1787, 15 februarii... *Bibliotheca post p.d. PR [Martinum Trojnarowski]. Extraditio ad mentem Testamenti Bibliothecae Patribus Reformatis susoendit... ad Terminum optionis.*

³⁹ BSWł XVII.Q.1213; A. Chodyński, *Stefan Damalewicz: historyk, przełożony kanoników lateraneńskich w Kaliszu*, Poznań 1872, s. 27–28.

⁴⁰ ADWł, Zespół AKKWł, Dział II. Akta posiedzeń kapituły 18 (232), k. 204v: 1729, 22 augusti... *Approbatio Testamenti P. Olim [Andreae] Sokołowski [zm. 21 augusti 1729]...*

⁴¹ S. Chodyński, *Katalog prałatów i kanoników wrocławskich*, k. 1005–1012; D. Głowska, *Między teologią a historią i prawem, księgozbiór Macieja Garnysza podkanclerzego i biskupa chełmskiego*, [w:] *Między polityką a kulturą*, pod red. C. Kukli, Białystok 1999, s. 369–375.

ławskiego, którym od 1720 do 1864 r. kierowali księża misjonarze⁴². W czasie, gdy był kanonikiem włocławskim, zajmował stanowisko oficjała w konsystorzu gdańskim. W mieście tym założył pierwszą szkołę katolicką⁴³. Obecnie w księżnicy seminaryjnej znajduje się 15 pozycji (13 woluminów), które właściciel podpisał *Andr[ae] Corsz Can[onici] Vlad[islaviensis] Off[icialis] Ged[anensis]*⁴⁴. Ponad połowa z nich nosi dodatkowo proveniencję *Bibliothecae Collegii Petricoven[sis] Scholarum Piarum 1762*, której zbiory przekazano do Włocławka dopiero po 1864 r. Można z tego wnioskować, że w drugiej połowie XVIII w. część zbiorów Korsza znalazła się w Piotrkowie Trybunalskim. Zostały one tam przekazane do szkoły pijarskiej przez Annę z Ossolińskich Szaniawską, która w nieznany obecnie sposób weszła w posiadanie księzek kanonika. W 1761 r. przekazała dla kolegium piotrkowskiego 455 włoskich i francuskich prac prawniczych, które pierwotnie należały do jej męża Michała⁴⁵. Na niektórych drukach oprócz zapiski Korsza widnieje notka donacyjna: *Bibliothecae domus Petricov[iensis] Scholar[um] Piar[um] ab Ill[ustrissi]ma Anna de Ossolińska Szaniawska sub Rectoratu R[everendissi]mi P[atris] Josephi Szaniawski Theologii Regii oblatus 1762*⁴⁶.

Oprawy są wykonane na tekturze obciążonej jasnym pergaminem, w niektórych przypadkach pergaminowe są jedynie grzbiet i rogi, a zwierciadło obu okładzin jest wypełnione papierem marmoryzowanym. Pojedyncze oprawy wykonano ze świńskiej skóry ozdobionej odciskami linowymi, a bordiura była niekiedy wypełniona cienkim pasmem o motywach kwiatów i liści⁴⁷.

⁴² T. Oracki, *Słownik biograficzny Warmii i Prus Książęcych, i Ziemi Malborskiej: od połowy XV wieku do XVIII wieku*, t. 1, Olsztyn 1984, s. 143; S. Chodyński, *Seminarium włocławskie*, Włocławek 1904, s. 39–40.

⁴³ S. Chodyński, *Katalog prałatów i kanoników włocławskich*, k. 424–425; P. Czaplewski, *Wykaz oficjałów gdańskich i pomorskich od 1467–1824*, „Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu”, t. 19: 1912, s. 89–91.

⁴⁴ BSWł XVI.O.996, XVI.F.4617, XVII.O.89–90, XVII.F.8040, XVII.O.4668, XVII.F.8264, XVII.O.3298, XVII.F.8107, XVII.O.3474, XVII.O.3821, XVII.O.3505, XVIII.O.7492, XVIII.O.7543–7544.

⁴⁵ S. Chodyński, *Seminarium włocławskie*, s. 286; K. Rulka, *Księgozbiory historyczne w Bibliotece Seminarium Duchownego we Włocławku*, „Kronika Diecezji Włocławskiej”, t. 75: 1992, s. 281; J. Gacki, *Dzieje Instytutów edukacyjnych, mianowicie pijarskich zakładów w Piotrkowie*, [w:] *Popis publiczny Szkoły Wojewódzkiej XX. Pijarów w Piotrkowie*, Warszawa 1830, s. 26–28, 56, 60.

⁴⁶ BSWł XVI.F.4617–4618.

⁴⁷ BSWł XVIII.O.7492.

W książkach kanonika o tematyce poświęconej zagadnieniom moralnym, historycznym czy filozoficznym brak jakichkolwiek zapisek ręcznych, co uniemożliwia określenie, w jakim stopniu zasób ten był wykorzystywany. Dodatkowym utrudnieniem dla wysuwania wniosków jest zachowanie tylko niewielkiego fragmentu zapewne większego zasobu bibliotecznego.

Brak również śladów użytkowania książek zachowanych ze zbioru dziekana kapituły wrocławskiej Jana Chryzostoma Żakowskiego (zm. 1720), które przekazał testamentem na potrzeby biblioteki prowadzonej przez misjonarzy wrocławskich. Zapisał wówczas 30 książek w języku łacińskim i francuskim, z czego zachowało się 13 pozycji (12 woluminów), pokrytych pergaminem, a w dwóch przypadkach ciemnobrązową skórą⁴⁸. Książki gromadził zapewne podczas studiów oraz zajmowania kolejnych stanowisk w kapitule, której był członkiem od 1694 r. Początkowo objął prałaturę scholastyka, w latach 1709–1720 był oficjałem wrocławskim, a już w 1714 r. powierzono mu funkcję dziekana⁴⁹. Księgozbiór sygnował zapiską *Ex libris Chrysostomi Żakowski Canonici Vladislaviensis et Cracoviensis*. Natomiast prace, które przekazał dla księżnicy seminarium wrocławskiego, podpisywano *Ex libris Seminarij Vladislacien[is] Testamento donatus a Joanne[m] Chrisostomo Żakowski Decano Valdislav[iensis]*⁵⁰. Na ten skromny zbiór złożyły się książki z teologii duszpasterskiej, instrukcje dla kapłanów, w tym praca Franciscusa Toletusa *Instructio sacerdotum locupletissima* (Lyon 1679)⁵¹ oraz *Scrutinium sacerdotale* autorstwa Fabia Incanata (Kolonia 1629)⁵². Żakowskiego interesowały również zagadnienia liturgiczne, z zakresu poetyki i historii. W jego księgozbiornie znalazła się praca historyka i filozofa Hugona Grotiusa *Annales et Historiae de rebus Belgicis* (Amsterdam 1658)⁵³.

⁴⁸ S. Chodyński, *Seminarium wrocławskie*, s. 280; BSWł XVII.F.8083, XVII.Q.6512, XVII.O.4961, XVII.O.3423–3424, XVII.O.3667, XVII.O.3955, XVII.O.3963, XVII.O.4482, XVII.O.4478, XVII.O.5061, XVII.O.5231, XVII.O.5246, XVII.O.4795; dział druków jeszcze nieopracowanych: XVII.pol.O.308, XVII.pol.O.104.

⁴⁹ S. Chodyński, *Katalog prałatów i kanoników wrocławskich*, k. 1089–1091.

⁵⁰ BSWł XVII.O.5061.

⁵¹ BSWł XVII.O.5061.

⁵² BSWł XVII.O.3955.

⁵³ BSWł XVII.O.3667.

Pojedyncze egzemplarze

Wielu właścicieli zidentyfikowano na podstawie tylko jednej lub dwóch pozycji, które stanowią jedynie śladowy fragment większych księgozbiorów. Do tej grupy można zaliczyć Andrzeja Albinowskiego, który w kapitule był od 1679 r., piastował stanowisko archidiacona pomorskiego, wrocławskiego, a pod koniec życia został sufraganem. Zapiszkę własnościową pozostawił na *Canones et decreta sacrosancti oecumenici, et generalis Concili Tridentini* wydane w Rzymie w 1564 r. przez Pawła Manucjusza⁵⁴. Zachowały się także pojedyncze egzemplarze pochodzące ze zbiorów kanonika Jana Michtarowskiego (zm. 1708)⁵⁵, Macieja Gutetera (zm. 1715)⁵⁶, Franciszka Chmielewskiego (zm. 1739)⁵⁷, sufragana Piotra Gniazdowskiego (zm. 1734)⁵⁸, Ignacego Lasockiego (zm. 1772)⁵⁹, dziekana wrocławskiego Mateusza Błędowskiego (zm. 1774)⁶⁰, archidiacona pomorskiego Bazylego Złockiego (zm. 1780)⁶¹, archidiacona wrocławskiego Kazimierza Leona Lipskiego⁶² oraz kanclerza i penitencjarza katedralnego Kajetana Wawrzyńca Dembowskiego (zm. 1800)⁶³.

Poszczególne egzemplarze zawierają zapiszkę wykonaną ręcznie, która zaczyna się od słów *Ex libris...* lub *Ex Bibliotheca...* Swoje książki podpisali w ten sposób Mateusz Błędowski, Kajetan Dembowski czy Bazyl Złocki. Jedynie *Missale Romanum* (Kolonia 1686), należący do sufragana Wojciecha Ignacego Bardzińskiego (zm. 1723) i przekazany do użytku prałatów i kanoników wrocławskich, od początku zaopatrzony był w superekslibris⁶⁴.

⁵⁴ BSWł XVI.F.4267.

⁵⁵ BSWł XVI.O.108, XVII.F.8421–8422.

⁵⁶ BSWł XVII.O.4325, XVII.Q.6413.

⁵⁷ BSWł XVIII.F.5144.

⁵⁸ BSWł XVII.F.8209, XVII.O.5244.

⁵⁹ BSWł XVII.pol.Q.186, XVIII.pol.O.782 (dział druków jeszcze nieopracowanych).

⁶⁰ BSWł XVIII.Q.10489.

⁶¹ BSWł XVIII.F.5787, XVIII.F.11100.

⁶² BSWł XVII.pol.O.388, XVII.pol.O.391 (dział druków jeszcze nieopracowanych).

⁶³ BSWł XVI.O.342.

⁶⁴ BSWł XVII.F.8329–8331; K. Rulka, *Superekslibrisy*, s. 548: Mszał powleczono bordowym pluszem, a na dolnej okładzinie umieszczono plaketę w formie owalu ze zdobionymi brzegami. W jej centrum została wypukle wykonana prosta tarcza herbowa z godłem Awdaniec. Nad herbem jest korona szlachecka i kapelusz, z którego obu boków wychodzą trzy rzędy chwostów. Wyrzyto również litery: *A[blertus] B[ardziński] E[piscopus] S[areptiensis] Suff[raganeus] et S[cholasticus] W[ladislaviensis] A[rchidiaconus] P[ultoviensis] D[ecanus] C[rusviensis]*. Rulka wysuwa hipotezę, że superekslibris ten mógł zostać wykonany w Toruniu.

Tematyka tych nielicznych pozycji w dużej mierze dotyczy prawa kanonicznego i cywilnego, liturgiki oraz teologii moralnej. W tym skromnym zbiorze znalazły się również *Lettere* w języku włoskim, które wspomagały naukę obcego słownictwa. Autorem wymienionej pozycji był Francesco Visdomini (Wenecja 1660), a należała ona do sufragana Piotra Gniazdowskiego⁶⁵.

Podsumowanie

Informacje na temat kolekcji książkowych członków kapituły wrocławskiej oraz zachowane ich fragmenty jedynie w niewielkim stopniu pozwalają wnioskować o wielkości zbiorów i ich jakości. Najlepiej udokumentowanym księgozbiorem mógł się poszczycić kanonik Piotr Paweł Sikorski, który posiadał co najmniej 95 woluminów. Kanonicy zbierali przede wszystkim publikacje z szeroko rozumianej teologii, prawa i historii. Najczęściej występującym dziełem w tych księgozbiorach była praca S. Damalewicza zawierająca życiorysy dawnych biskupów wrocławskich; posiadali ją kanonicy B. Szembek, P. P. Sikorski i K. Dąbrowski. Ten ostatni obdarował ponadto kapitułę wrocławską pismami patrystycznymi, których nie spotyka się w zbiorach innych członków kapituły. Omówione księgozbiory odzwierciedlają w jakiś sposób potrzeby i zainteresowania każdego z kanoników. Niezbędne im były pozycje z teologii duszpasterskiej, homiletyki, prawa kanonicznego czy liturgiki. Kolekcjonowali oni również prace wykorzystywane w czasie zagranicznych studiów (słowniki, gramatyki). Pojawiające się pozycje w językach łacińskim, włoskim czy niemieckim były wynikiem wszechstronnego wykształcenia, które musieli posiadać XVIII-wieczni kanonicy. Tylko w pojedynczych przypadkach były to zbiory bibliofilskie. Kanonicy ograniczali się do pozostawienia jedynie rękopiśmiennych zapisek własnościowych, nie zaopatrywali książek w ekslibrisy, ich oprawy były skromne, a forma nie wskazywała, że należały do miłośników książek.

⁶⁵ BSWł XVII.O.5244.

**18th century private libraries of prelates
and canon men in the Seminar Library in Włocławek****Abstract**

The Seminar Library in Włocławek is a great source to research historical private book collections. Its number of books was enlarged by the local Cathedral Library in 1950. There were sometimes small parts of private libraries of prelates and canon men in this collection. Only 31 owners were identified from 18th century. Cathedral chapter was an institution, which gathered well-educated members. They learned in foreign and Polish universities. They used their private collections during studies and working as preachers and judges in the church and civil institutions. Prelates and canon men collected sermons, theological works, writings of church historians, legal works but also dictionaries and grammar books. Private libraries they amassed met their needs and helped in their pastoral, judicial and administrative work.

